

УДК 94(438)«1918/1939»:327.5(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.9>**Олександр ВОЛОЩУК**

здобувач вищої освіти кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (voloshchuk888@gmail.com)

Oleksandr VOLOSHCHUK

Higher Education Student of the Department of Ukrainian History, Archaeology,
and Special Fields of Historical Science
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (voloshchuk888@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1232-6438>**Ярослав ШУЛЬ**

здобувач вищої освіти кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (Shul.199797@gmail.com)

Yaroslav SHUL

Higher Education Student of the Department of Ukrainian History, Archaeology,
and Special Fields of Historical Science
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (Shul.199797@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1047-6631>

ПОВОЄННА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ І ПРОБЛЕМА КОРДОНІВ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати формування та еволюцію повоєнної системи безпеки в Європі після Першої світової війни й з'ясувати, як міжнародні договори, дипломатичні рішення та геополітичні фактори вплинули на встановлення, зміну й проблемність державних кордонів Другої Речі Посполитої в 1918–1939 рр. **Методологічну основу** становить комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів, що забезпечують об'єктивне та всебічне вивчення проблеми. Використано історико-генетичний метод для простеження формування системи безпеки та кордонів Польщі; історико-порівняльний – для зіставлення міжнародних позицій і договорів; історико-системний – для аналізу повоєнної безпекової архітектури як цілісного явища. Метод критичного аналізу джерел дав змогу опрацювати офіційні документи, дипломатичні матеріали та публікації міжвоєнного часу. Хронологічний і проблемно-тематичний підходи забезпечили логічну побудову дослідження та виокремлення ключових аспектів теми. **Наукова новизна роботи** полягає в комплексному розгляді проблеми формування кордонів Другої Речі Посполитої в контексті повоєнної системи безпеки Європи. У дослідженні поєднано аналіз міжнародно-правових актів, дипломатичних рішень і геополітичних факторів, що впливали на територіальну конфігурацію Польщі в 1918–1939 рр. Зосереджено увагу не лише на політичних і правових аспектах, а й на їх взаємозв'язку з безпековими стратегіями великих держав та регіональних акторів, що дає змогу по-новому інтерпретувати причини нестабільності польських кордонів у міжвоєнний період. **Висновки.** Повоєнна система безпеки, сформована після Першої світової війни на основі Версальсько-Вашингтонських договорів, мала вирішальне значення для становлення кордонів Другої Речі Посполитої. Вона ґрунтувалася на поєднанні міжнародно-правових актів, дипломатичних рішень великих держав і геополітичних реалій Східної Європи. Польська держава, відновлена після тривалого періоду поділів, стала одним із ключових елементів нової безпекової архітектури регіону. Проблема кордонів Другої Речі Посполитої виявилася складною та суперечливою:

їх установах супроводжувалося конфліктами із сусідніми державами, дипломатичними переговорами та міжнародними арбітражами. Західні кордони здебільшого визначалися рішеннями великих держав, тоді як на сході вони формувалися в умовах воєн і нестабільності. Міжнародна система безпеки виявилася недостатньо ефективною в гарантуванні стабільності цих кордонів, що зумовило напруженість у міждержавних відносинах та створило передумови для майбутніх конфліктів.

Ключові слова: повоєнна система безпеки, Друга Річ Посполита, державні кордони, Версальська система, міжнародні договори, територіальні зміни, міжвоєнний період, дипломатія.

POST-WAR SECURITY SYSTEM AND THE PROBLEM OF BORDERS OF THE SECOND RZECZPOSPOLITA

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the formation and evolution of the post-war security system in Europe after the First World War and to find out how international treaties, diplomatic decisions and geopolitical factors influenced the establishment, change and problematic nature of the state borders of the Second Rzeczpospolita in 1918–1939. The methodological basis is a complex of general scientific and special-historical methods that ensure an objective and comprehensive study of the problem. The historical-genetic method was used to trace the formation of the security system and borders of Poland; the historical-comparative method was used to compare international positions and treaties; the historical-systemic method was used to analyze the post-war security architecture as a holistic phenomenon. The method of critical analysis of sources made it possible to process official documents, diplomatic materials and publications of the interwar period. Chronological and problem-thematic approaches provided a logical structure of the study and the isolation of key aspects of the topic. The scientific novelty of the work lies in the comprehensive consideration of the problem of the formation of the borders of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth in the context of the post-war security system of Europe. The study combines the analysis of international legal acts, diplomatic decisions and geopolitical factors that influenced the territorial configuration of Poland in 1918–1939. The focus is not only on political and legal aspects, but also on their relationship with the security strategies of major powers and regional actors, which allows for a new interpretation of the reasons for the instability of Polish borders in the interwar period. Conclusions.* The post-war security system, formed after the First World War on the basis of the Versailles-Washington Treaties, was of decisive importance for the formation of the borders of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. It was based on a combination of international legal acts, diplomatic decisions of great powers and geopolitical realities of Eastern Europe. The Polish state, restored after a long period of divisions, became one of the key elements of the new security architecture of the region. The problem of the borders of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth turned out to be complex and controversial: their establishment was accompanied by conflicts with neighboring states, diplomatic negotiations and international arbitrations. Western borders were mostly determined by decisions of great powers, while in the east they were formed in conditions of wars and instability. The international security system turned out to be insufficiently effective in guaranteeing the stability of these borders, which led to tension in interstate relations and created the prerequisites for future conflicts.

Key words: post-war security system, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, state borders, Versailles system, international treaties, territorial changes, interwar period, diplomacy.

Постановка наукової проблеми. Перший світовий конфлікт, що завершився в 1918 р., не лише зруйнував усталений порядок, а й створив нові виклики для міжнародної системи безпеки. Вихід із війни ознаменувався спробами держав визначити нові політичні й територіальні реалії, які базувалися на ідеях самовизначення народів та стабільності. Однак саме формування нових кордонів стало одночасно можливістю і джерелом конфліктів. Паризька мирна конференція 1919 р. заклала основу для повоєнної системи безпеки через створення Ліги Націй із метою запобігання майбутнім війнам і гарантування колективної безпеки. Водночас численні територіальні спори, викликані розпадом імперій – Австро-Угорської, Османської, Німецької та Російської, – поставили під сумнів ефективність цієї системи. Поява нових держав, як-от

Польща, Чехословаччина, Югославія, зміни кордонів країн, породили суперечності, що не завжди знаходили мирне вирішення. Визначення кордонів після війни нерідко відбувалося під впливом великих держав і відображали їхні інтереси, що інколи ігнорувало етнічні, культурні чи історичні аспекти. Це створило підґрунтя для майбутніх конфліктів, які стали випробуванням для нової системи безпеки.

Мета дослідження – проаналізувати формування та еволюцію повоєнної системи безпеки в Європі після Першої світової війни, а також з'ясувати, як міжнародні договори, дипломатичні рішення та геополітичні фактори вплинули на встановлення, зміну й проблемність державних кордонів Другої Речі Посполитої в 1918–1939 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з ключових складників цієї перебудови стало визначення нових державних кордонів, що нерідко викликало суперечності та напруження. Територіальні суперечки стали основою для багатьох конфліктів, які ускладнювали побудову ефективної системи безпеки. Аналіз цієї проблеми дає змогу глибше зрозуміти виклики та обмеження повоєнної міжнародної системи безпеки. Ці зміни стали результатом рішень Паризької мирної конференції і формування Версальсько-Вашингтонської системи. Д. Ллойд Джордж писав про те, що «саме в момент найглибшої кризи союзники провели низку конференцій у Версалі. Ми всі знали, що перемога чи поразка у війні між супротивниками, які були рівноправними, зрештою вирішиться дипломатичним питанням» [1, с. 85].

Події, що відбулися після війни, особливо ті, що стали її результатом, мали значний геополітичний характер і наслідки. Окреслення векторів міждержавних взаємин у контексті Версальсько-Вашингтонської парадигми стало основою розвитку міжнародної політики між двома світовими війнами [2, с. 329].

Закінчення Першої світової війни характеризувалося глибокими революційними процесами в багатьох країнах, кризою колоніальної системи, розпадом імперій та істотним перерозподілом ринків збуту та сфер впливу, а також суттєвими змінами політичної карти світу. Як держави-переможці, так і переможені – розробляли плани повоєнного устрою та здійснювали підготовку до загальної мирної конференції, щоб відстояти свої національні інтереси. Насправді йшлося не про справедливий і демократичний мир, хоча ці поняття часто згадувалися, а про поділ захоплених територій між переможцями [3, с. 28].

Безпосередньо перед Першою світовою війною та впродовж повоєнних років увага переважно зосереджувалася на дипломатичній історії, що характеризувалося детальним вивченням окремих аспектів та застосуванням історичного методу, ретельним аналізом документів. Інша тенденція полягала у зверненні до міжнародного права і міжнародних організацій, що сприяло формуванню нового підходу до аналізу тогочасних відносин. Цей період відзначався зростанням ролі міжнародних організацій, зокрема Ліги Націй, яка мала на меті забезпечити мир і стабільність у світі після завершення Першої світової війни. Водночас розвиток міжнародного права сприяв упорядкуванню відносин між державами шляхом створення нових правових норм і механізмів вирішення конфліктів. Усе це вплинуло на трансформацію дипломатичних практик, що дедалі більше орієнтувалися на колективні дії та співпрацю. У міжвоєнний період також зростала увага до економічних і соціальних чинників, які впливали на міжнародну політику. Економічні кризи, соціальні рухи та ідеологічні протистояння змушували дослідників і політиків розглядати міжнародні відносини в ширшому контексті, враховуючи не лише дипломатію, а й внутрішньополітичні та економічні виклики. Це стало основою для формування комплексного підходу до вивчення міжнародних відносин, що поєднував різні аспекти життя суспільств і держав [4, с. 19].

На думку Ю. Темірова, становлення нового світового порядку після завершення Першої світової війни реалізувалося під впливом двох зовнішньополітичних традицій – реалістичної

та ідеалістичної. Представники реалістичного підходу керувалися національними інтересами та балансом сил. Ідеалісти, своєю чергою, орієнтувалися на систему цінностей та ідеалів. Варто зазначити, що інтереси та цінності є невід'ємними і взаємопов'язаними елементами будь-якої зовнішньополітичної традиції. Теза про пріоритет інтересів у політиці держав не виключала наявності певного комплексу цінностей та ідеалів. Аналогічно ідеалістичний підхід не заперечував впливу національних інтересів на зовнішню політику. Дуалізм інтересів і цінностей долався через системну ієрархію. Один із цих компонентів став домінантним, виконував системну і утворювальну роль. Тобто або ідеали формували сутність інтересів, або інтереси використовували набір ідеалів для своїх цілей. Зовнішня політика в одному випадку визначалася переважно «вічними» інтересами, а в іншому – «вічними» цінностями [5, с. 18].

Період Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин ознаменувала перехід від традиційної дипломатії державних інтересів до боротьби світоглядних ідеологій. Після завершення Першої світової війни міжнародна політика набула нового змісту, виходячи за межі «національних держав» або «держав-націй». У міжвоєнний період дедалі більше конфліктів визначали не територіальні чи економічні амбіції, а протистояння різних систем цінностей, які згуртовували людей за ідейною, а не державною ознакою. У результаті цього традиційна роль держави послабилася, поступаючись місцем глобальним ідеологічним рухам, що прагнули встановити новий світовий порядок незалежно від політичних чи географічних меж [6, с. 121].

Мирний договір між союзними та об'єднаними державами й Німеччиною, підписаний у Версалі 28 червня 1919 р., налічував 26 статей. Зокрема, у частині I йшлося про те, що «... враховуючи, що це важливо для розвитку співпраці між народами та забезпечення їх миру та безпеки прийняти певні зобов'язання не вдаватися до війни, підтримувати відкриті міжнародні відносини, засновані на справедливості та честі, суворо дотримуватися норм міжнародного права, які відтепер визнаються правилом поведінки урядів, дотримуватися справедливості та неухильно поважати всі зобов'язання за Договором у відносинах між організованими націями, прийняти цю Угоду, яка засновує Лігу Націй» [7].

Надзвичайно важливою подією цього періоду стало відновлення незалежності Польщі, яка після більш ніж столітнього поділу між Російською, Австрійською та Пруською імперіями знову постала на політичній карті Європи. Формування нових кордонів стало однією з найважливіших проблем Версальської системи, яка мала глибокий вплив на розвиток країни, її зовнішню політику та економічну стабільність. «Сп'яніла молодим вином свободи, яким її забезпечили союзники, Польща знову уявила себе безроздільною господинею Центральної Європи. Принцип самовизначення не відповідав її домаганням. Вона вимагала Галичину, Україну, Литву та деякі частини Білорусі, чие населення за умови проведення голосування категорично відмовилося б від польського панування», – писав у спогадах прем'єр-міністр Великої Британії Д. Лойд Джордж [8].

Саме він відіграв ключову роль у роботі Паризької мирної конференції та в розробці Версальського мирного договору 1919 р. Започаткував практику дипломатичних зустрічей «на найвищому рівні», активно сприяв утвердженню британського контролю над енергетичними ресурсами в регіоні «на схід від Суєцу», демонстрував розуміння важливості українського питання в повоєнному облаштуванні Європи [9, с. 635]. У спогадах він писав про те, що «я прагнув оповідати факти так, як я їх пам'ятаю. Я виклав свої враження від подій і особистостей саме такими, якими я їх зазнав у той час. Факти та враження я перевіряв шляхом ретельного вивчення всіх доступних доказів, усних і письмових» [1, с. 1].

Основними завданнями зовнішньої політики на початковому етапі становлення Другої Речі Посполитої було забезпечення національної державності, визначення її кордонів та утвердження на міжнародній арені як самостійної незалежної держави. У цьому контексті

її зовнішню політику в досліджуваний період можна поділити на два основні етапи. Перший етап тривав з 1918 р. до 1923 р. й ознаменувався зусиллями стосовно встановлення кордонів Другої Речі Посполитої та їх визнання міжнародною спільнотою. Другий етап, який охоплював 1923–1926 рр., характеризувався зміцненням позицій Польщі в Європі та формуванням відносин із сусідами й потужними державами того часу. У цей період для Другої Речі Посполитої характерною була напружена дипломатична боротьба за своє існування й збереження національної державності. Питання кордонів відродженої Другої Речі Посполитої було однією з найбільш складних і суперечливих проблем. Держави вважали, що Друга Річ Посполита мала отримати тільки ті території, на яких проживало переважно польське населення, тому польським керівникам не вдалося повернути історичні землі, втрачені впродовж XIII–XVIII ст., більшість з яких на початку XX ст. були заселені іншими народами. Під час проголошення незалежності в 1918 р. на заході, поза межами Другої Речі Посполитої, залишалися Верхня Сілезія, Великопольща, Помор'я, Вармія і Мазури – території з більшістю польського населення. На сході польські політичні кола прагнули включити до кордонів нової держави такі території, як Східна Галичина (по р. Збруч), Холмщина, Підляшшя, Полісся, Волинь (по р. Случ), частину Проскурівського та Кам'янського повітів, а також значні частини литовських і білоруських земель. Поразка Німеччини, революційні події в Європі та відновлення Другої Речі Посполитої сприяли активізації польських патріотичних настроїв, зміцнивши переконання, що об'єднання всіх польських земель було справою найближчого майбутнього [10, с. 146].

Процес становлення кордонів супроводжувався численними дипломатичними та воєнними конфліктами, оскільки територіальні претензії висувалися як сусідніми державами, так і Другої Речі Посполитої. Західні кордони Польщі, закріплені рішенням Версальської конференції, передбачала передання деяких територій від Німеччини до Польщі. Східні ж кордони стали предметом тривалих суперечок і збройних конфліктів, зокрема радянсько-польської війни 1920 р., що завершилася підписанням Ризького мирного договору 1921 р. Проблема встановлення та захисту державних кордонів безпосередньо впливала на реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики країни, зокрема на митну справу. Визначення чітких і захищених кордонів стало важливою передумовою для створення ефективної митної системи, яка б сприяла економічному розвитку, забезпечувала державний бюджет і регулювала зовнішню торгівлю.

Г. Кіссінджер стверджував, що стабільність у світовому порядку та мирне співіснування можливі лише за умови збалансованості сил, а не домінування однієї або кількох країн, тим паче не на основі аморфного ідеалізму, запропонованого В. Вільсоном. Саме тому, як підкреслював Г. Кіссінджер, для розуміння помилок минулого необхідно звернути увагу на події Версальського мирного договору [11, с. 1]. На думку Г. Кіссінджера, для ефективного функціонування будь-якої системи міжнародних відносин необхідно було, щоб вона мала два основні елементи: по-перше, повну рівновагу сил, яка внеможливіювала спроби порушити цю систему, роблячи таку спробу надзвичайно складною та витратною для потенційного порушника; по-друге, система мала бути легітимною для її учасників. Це означало, що більшість держав мали поділяти думку про те, що стабільне врегулювання конфліктів можливе лише через таку структуру. Однак Версальський мирний договір не містив жодного із цих елементів. Перемовини, що відбулися у Версалі, не враховували інтересів двох найбільших континентальних держав – Росії та Німеччини. Якщо розглядати Версальсько-Вашингтонську систему як засіб запобігання збройним конфліктам, її позиції були вразливими від самого початку. Окрім того, через відсутність участі цих ключових держав система не мала достатньої легітимності, оскільки не базувалася на згоді всіх основних членів світового співтовариства ще на етапі свого формування [11, с. 2].

Версальсько-Вашингтонська система була першою міжнародною, до якої увійшли США. До того часу ця багатонаціональна держава, що сповідувала ідеалістичну політику, побудовану на ліберально-демократичних цінностях, розвивалася поза усталеними міжнародними схемами. Такий розвиток зумовлювався глибокими відмінностями між американським баченням ролі держави й традиційним європейським підходом, у якому держави-нації вважались основним учасником міжнародних відносин [6, с. 121–122]. На міжнародній арені провідну роль почали відігравати США, які за роки війни перетворилися з країни-боржника на країну-кредитора. США отримали найбільші вигоди від війни й тепер прагнули закріпити своє домінантне становище через систему договорів. Американська армія, не виснажена боями, зазнала відносно невеликих втрат – 130 тис. загиблих і померлих від хвороб. Плани повоєнного устрою США прикривалися риторикою про мир, демократію, «відкриті двері», «рівні можливості» й «свободу морів» [3, с. 28].

Як зазначав Г. Кіссінджер, у Версалі американський ідеалізм В. Вільсона зіткнувся з європейським реалізмом, який, зокрема, спирався на принцип права сильного. Вільсонівська концепція ґрунтувалася на переконанні, що мир мав бути природним станом між державами. Для забезпечення стабільного й тривалого світового порядку, міжнародна система мала будуватися на основі національних інститутів, які б відображали волю народів, скеровану проти війни. Однак, як підкреслював Г. Кіссінджер, на жаль, історія не підтверджувала цю теорію [11, с. 2].

На думку О. Бурунова, Версальський мирний договір закріпив підсумки війни, яка стала безпрецедентною за рівнем кровопролиття та спустошення для тогочасної Європи. Цей договір також поклав край традиційній для європейської політики системі міжнародних відносин, що ґрунтувалася на балансі сил, заснував глобальну організацію колективної безпеки – Ліги Націй. Однак саме договір та конференції, що слідували за ним, і сформували Версальсько-Вашингтонську систему міжнародних відносин, містили численні суперечності та недоліки. У результаті ця система виявилася неспроможною вирішити конфлікти й остаточно розпалася з початком Другої світової війни [12, с. 155–156].

Офіційно керівництво Паризькою конференцією забезпечували основні держави-переможці: США, Велика Британія, Франція, Італія та Японія. По два представники кожної із цих держав утворювали Раду десяти – керівний орган, який було створено на початку роботи конференції. У березні 1919 р. утворено менший орган – Раду чотирьох, до складу якої увійшли: президент США В. Вільсон, британський прем'єр-міністр Д. Лойд Джордж, французький прем'єр-міністр Ж. Клемансо та італійський прем'єр В. Орландо. Згодом було створено й інші керівні органи конференції: Раду п'яти, що налічувала міністрів закордонних справ США, Великої Британії, Франції, Італії та спеціального представника Японії, а також Раду глав делегацій тощо. Однак під час конференції найбільш важливі питання, серед яких ті, що стосувалися кордонів Другої Речі Посполитої, вирішували представники трьох країн: США, Великої Британії та Франції [10, с. 147].

Паризька мирна конференція стала ключовим етапом у формуванні нового міжнародного порядку. Під час переговорів представники Франції, Великої Британії та США мали різні політичні інтереси, які значною мірою визначили остаточні рішення конференції. Розподіл територій і вирішення проблеми національних меншин стали основними питаннями, що обговорювалися на засіданнях Ради чотирьох і Ради восьми, які проводилися під час конференції. Особливу увагу Франція приділяла своїм інтересам у Центральній Європі, прагнучи створити так званий санітарний кордон, який мав би захистити її від потенційної агресії з боку Німеччини. Центральна Європа розглядалася як стратегічно важливий регіон, що мав би забезпечити політичну та військову стабільність у Європі [13, с. 4]. Тоді як Франція та Німеччина активно підтримували ідею європейської інтеграції, для Німеччини це було шансом подолати

принизливі умови Версальської системи. Велика Британія демонструвала доволі стримане ставлення до таких ініціатив. Основною метою британських політичних лідерів у цей період було зміцнення позицій Британської імперії, спираючись на її власні ресурси [14, с. 519].

Ставлення до Другої Речі Посполитої з боку інших держав не було особливо позитивним. Надаючи допомогу Польщі, Англія, Франція та США прагнули знайти таке вирішення ситуації, яке було б прийнятним для них. Вони заявляли, що Польща, висуваючи претензії на території на півдні, півночі, сході та заході, створювала значні труднощі, перешкоджаючи встановленню мирних відносин у Європі. Критикуючи цю ситуацію, англійський прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж висловлював подив щодо «польської невдячності» та обурення через «польський імперіалізм» [15, с. 41]. Основною причиною слабкої позиції Другої Речі Посполитої на мирній конференції було прагнення британців та французів зберегти взаємну загрозу між Німеччиною та Росією. Під час дебатів Ж. Клемансо підкреслював, що «коли порушувалося питання про створення Польської держави, малося на увазі не лише виправлення одного з великих історичних злочинів, а й створення бар'єра між Німеччиною та Росією...» [10, с. 148].

Німецька територія на сході зазнала значних змін, особливо на користь Польщі, відновлення якої ухвалили на мирній конференції. Німеччину змусили передати район Познані та частину Західної Пруссії з Торунем. Ці території утворили «коридор», що забезпечував Польщі вихід до моря та відділяв Східну Пруссію від решти Німеччини. Населення цього регіону розмовляло польським діалектом. Однак порт і місто Данциг, розташовані в пониззі Вісли, мали переважно німецьке населення. Було необхідно забезпечити Другій Речі Посполитій доступ до порту, а також дотриматися принципу самовизначення націй. Мирна конференція вирішила, що Данциг з прилеглим районом мав стати вільним містом під контролем Ліги Націй. Згідно зі ст. 104 Версальського договору, вільне місто Данциг мало домовитися з Другою Річчю Посполитою про включення до її митних кордонів, забезпечити вільний доступ до порту й запобігти дискримінації польських громадян [16, с. 11].

9 листопада 1920 р. підписано Паризьку конвенцію, яка врегулювала ці питання. У ст. 103 зазначалося, що обрані представники вільного міста мали розробити конституцію. Її ухвалено 11 серпня 1920 р., а 17 листопада поточного року схвалено Радою Ліги Націй. Основними органами влади стали Фолькстаг (Народні збори) із 72 членів, що виконував функції Нижньої палати та Сенат, який обирався Фолькстагом і виконував роль Верхньої палати й виконавчого органу, а також мав право вето на рішення Фолькстагу. Представником Ліги Націй у Данцигу був верховний комісар. Вільне місто Данциг мало особливий статус, що передбачав співпрацю з Другою Річчю Посполитою у сфері митного та економічного регулювання. Польща отримала право контролю над залізницею, поштою і телеграфом, а також доступ до порту. Однак це не завжди сприяло мирним відносинам, оскільки між сторонами виникали суперечки щодо тлумачення умов угоди. Незважаючи на труднощі, статус вільного міста залишався в силі до початку Другої світової війни, коли Данциг анексовано Німеччиною, що стало одним із перших кроків до глобального конфлікту [16, с. 11–12].

Особливе занепокоєння викликав найдовший кордон з Німеччиною, який охоплював Другу Річ Посполиту з півночі та заходу. Напруженість у відносинах доповнювали взаємні територіальні суперечки на півдні – із Чехословаччиною, насамперед питання Тешинської Сілезії, Спиша і Орави. Конфлікти виникали вздовж східного кордону, що відокремлював території з переважно непольським або змішаним населенням від України та Білорусі. Польсько-литовський кордон також був джерелом ворожнечі. Відроджена Друга Річ Посполита формувалася в умовах постійної зовнішньої загрози. До її складу увійшли території з переважно непольським етнічним населенням, яке прагнуло до створення власних національних держав.

Така ситуація істотно впливала як на внутрішньополітичне життя країни, так і на її зовнішню політику та міжнародне становище в міжвоєнний період [10, с. 160].

Наслідки мирної конференції в Парижі передбачали підписання Версальського мирного договору з Німеччиною 28 червня 1919 р., що став основою нової міжнародної системи після війни. Окрім того, укладені так звані Малий Версальський договір, або Договір про захист прав національних меншин, підписаний 28 червня 1919 р., а також мирні договори з Австрією (10 вересня 1919 р.), Болгарією (17 листопада 1919 р.), Угорщиною (4 червня 1920 р.) та Туреччиною (10 серпня 1920 р.). Створення Версальської системи стало міжнародно-правовим оформленням результатів Першої світової війни, що визначило новий розклад сил у Європі та поклато початок новим політичним реаліям на континенті [13, с. 5].

Доля інших територій мала вирішуватися шляхом плебісциту, зокрема, це стосувалося південної частини Східної Пруссії (райони Алленштайн і Марієнвердера) та Верхньої Сілезії. У першому випадку Німеччина легко перемогла на референдумі 11 липня 1920 р., отримавши 96% і 92% голосів відповідно. Однак ситуація з Верхньою Сілезією виявилася значно складнішою. Плебісцит відбувся 20 березня 1921 р., де Німеччина отримала 717,122 тис. голосів, а Польща – 483,154 тис. Проте 195 тис. емігрантів, які були завезені з Німеччини спеціально організованими потягами, могли істотно вплинути на результати голосування. Німеччина прагнула анексувати територію, зокрема для можливості сплати репарацій, отримуючи підтримку Д. Ллойд Джорджа. Проти цієї позиції виступив представник Польщі в плебісцитній комісії. Німеччина скерувала на придушення повстання добровільний корпус. Для припинення заворушень голова РМ ухвалив рішення про відправлення військ до регіону. Вирішення конфлікту залишалося складним завданням. Через опір Франції та Англії Найвища рада, яка зібралася 12 серпня 1920 р. в Парижі, не змогла ухвалити остаточного рішення. Вона доручила Лізі Націй здійснити розподіл території, що виконано 20 жовтня 1920 р. Північна та західна частини відійшли до Німеччини, яка зберегла дві третини цих земель, тоді як південна частина дісталася Польщі. Промисловий район розділено навпіл, що стало причиною численних конфліктів. Окрім того, у польській частині промислових міст проживало багато німців, які, впливаючи на економічне життя, згодом отримали вигідні для себе результати на муніципальних виборах [16, с. 12].

Важливо, що за сілезький район Цешина, який до 1918 р. перебував у складі Австро-Угорщини, з 1918 р. сперечалися Польща та Чехословаччина. Серед населення (426 тис. жителів) найчисельніший відсоток становили поляки – 55%, трішки менше чехи – 27% і німці – 18%. Завдяки шахтам Остравського вугільного басейну ця невелика територія набула важливого значення. Польща першою зайняла цей район. У липні 1920 р. конференція послів ухвалила рішення розділити його, залишивши Чехословаччині основні шахти та залізницю, що з'єднувала Богемію та Словаччину. Після розподілу значна частина польського населення залишилася на території, переданій Чехословаччині, що зумовило зростання напруги між двома країнами. Висока народжуваність серед поляків лише посилювала ці суперечки. Польська громада прагнула зберегти свою культурну ідентичність та права, що часто призводило до конфліктів із чеською владою. Цей регіон залишався джерелом напруженості впродовж міжвоєнного періоду, створюючи привід для політичних та дипломатичних суперечок між Польщею та Чехословаччиною [16, с. 12–13].

Розчленування Австро-Угорщини розпочалося в жовтні-листопаді 1918 р. Щодо Галичини, то її передали не Польщі, а союзницьким державам. Польща відхилила «договір про кордони» від 20 серпня 1920 р., оскільки він не передбачав передачі їй Східної Галичини з переважно українським населенням. Обговорювалася можливість надання Польщі лише мандата на управління цією територією на 25 років. Однак Польща фактично анексувала Східну

Галичину 15 травня 1923 р. Це рішення спричинило істотне обурення серед українського населення, яке прагнуло створити власну незалежну державу. Анексія стала джерелом тривалого конфлікту, оскільки українці продовжували боротися за свої права та автономію. Це спричинило напруженість у регіоні, що супроводжувалася репресіями з боку польської влади. Східна Галичина залишалася однією з найгарячіших точок у міжвоєнній Європі, віддзеркалюючи складні етнічні, політичні та національні суперечності цього періоду [16, с. 20, 22–23].

Г. Кіссінджер уважав, що американський ідеалізм був не єдиним чинником, що зумовив невдачу спробу створити стабільний світовий порядок у межах Версальсько-Вашингтонської системи. На його думку, однією з основних причин краху була політика реваншизму Франції, яка прагнула повністю покласти відповідальність за розв'язання війни лише на Німеччину. Прикладом Г. Кіссінджер уважав виражене тлумачення основ мирного врегулювання на Віденському конгресі, яке забезпечило швидке повернення Франції до кола великих держав попри те, що об'єднання цих держав було спрямоване на протистояння французьким амбіціям [11, с. 2]. Рівновагу сил, встановлену в Європі після наполеонівських війн, Г. Кіссінджер розглядав як узіреть для багатьох поколінь дипломатів [17, с. 299].

На Паризькій мирній конференції перемогу здобула французька позиція щодо врегулювання «українського питання». Франція була зацікавлена у створенні сильної Польщі на сході Європи, тому виступала за припинення збройного конфлікту між ЗУНР і Польщею та встановлення кордону, за яким Львів і Дрогобицький район переходили під польський контроль. З метою протидії більшовицькому руху, зокрема й на українських теренах, Париж підтримував Польщу, Румунію та білогвардійські сили під командуванням А. Денікіна. Питання окупації Польщею Східної Галичини та Волині майже не обговорювалося на конференції та не набуло широкого розголосу. Оскільки формального рішення щодо цих земель ухвалено не було, не прийнявши формального рішення, керівники Антанти фактично визначили подальшу долю цих територій на користь Польщі, насамперед завдяки позиції Франції та США. Водночас прохання українських делегатів щодо реалізації права українського народу на самовизначення залишилися без уваги [18, с. 298]. Доречно зауважити, що Ж. Клемансо вів Паризьку мирну конференцію, проявивши себе як завзятий противник української визвольної справи. Відгуки про його позицію знаходимо, зокрема, у висловлюваннях В. Липинського, у листах до «Хліборобів-Державників» 1920 р. «Говорять, що Клемансо був дуже розлючений, коли дізнався, що ті самі українці, які раніше так підтримували Антанту і співпрацювали з генералом Табуї, уклали Брестський мир. Для нього це стало очевидним сигналом, що влада в Україні може опинитися в руках союзників німецьких консерваторів – українських аграріїв. Він уважав, що ці аграрії будуть вороже налаштовані до ліберальної, антантофільської Росії та Франції, уклавши мир із ворогом Антанти – німецьким капіталом і більшовиками. «Вони ще пошкодують, що мали справу з Україною!» – вигукував тоді цей «тигр» європейської політики» [19, с. 650].

Ж. Клемансо увійшов в історію не лише як «тигр» – прізвисько, яке він здобув за свій жорсткий характер і непримиренність до політичних опонентів, а і як «батько перемоги» – почесний титул, який французи дали йому за значний внесок у досягнення перемоги в Першій світовій війні [20]. За спогадами українського вченого П. Чубатого, Ж. Клемансо підтримував ідею створення незалежної Української держави за лідерства гетьмана П. Скоропадського, вбачаючи в ній «санітарний кордон» проти більшовицької Росії. Він навіть обіцяв надати різну підтримку в обмін на повернення 5 млрд франків – половини від суми, позиченої Францією Російській імперії перед Першою світовою війною. Однак після повалення Гетьманату Ж. Клемансо відмовився співпрацювати з урядом Директорії УНР, оскільки вважав його комуністично орієнтованим. Загалом Ж. Клемансо негативно трактував ідею створення незалежної Української держави та підтримував думку про включення етнічних українських земель до

складу інших країн. На Паризькій мирній конференції він очолював французьку делегацію, яка посіла одну з найжорсткіших позицій щодо визнання української державності [21].

В. Футала вважав, що З. Закс звертала увагу на економічні причини, які спонукали провідні держави-переможниці втрутитися у вирішення східногалицького питання. Авторка зазначала, що до Першої світової війни британські підприємці володіли приблизно 16% галицької нафтової промисловості, але впродовж чотирьох років війни зазнали суттєвих втрат. Австрійська влада часто доводила ці компанії до банкрутства або конфісковувала їхнє майно через судові рішення. Внаслідок цього британські нафтові компанії вимагали від польського уряду повернення втраченого майна, передбаченого Версальським мирним договором 1919 р. [22, с. 255]. І. Чедолума писав, що один із ключових архітекторів Версальської повоєнної системи, Ж. Клемансо, був обізнаний із ситуацією в Східній Галичині та народами, які її населяли. Проте це зовсім не означало, що він прагнув глибше вникати в труднощі національно-політичних взаємин цього регіону. Для Ж. Клемансо Галичина мала цінність не як самостійний об'єкт, а радше як своєрідна антитеза Франції – вона сприймалася ним як символічна «Азія», тінь модерного Заходу. Цей орієнталістський підхід простежувався в усіх його описах місцевих народів, насичених стереотипами та екзотичними мотивами [23].

Знаходимо цьому підтвердження в статті О. Павлишина «Тигр у підніжжя галицького Сіону: Буськ очима Клемансо». Він писав, що «увесь народ, що живе тут, народ активний, підприємливий, з довгими спритними руками, що вміють взяти та притягти, народ терпеливий, здатний на дивовижну витривалість, а також неймовірну впертість у зусиллі, задоволений ні з чого, амбіційний до всього, скромний, боязкий, нещадний, заряджений волею протягом чотирьох тисяч років. Кажуть, що поляк керує Австрією. А євреї своїм універсальним негою тримає поляка – і селянина, і великого пана» [24, с. 260]. На нашу думку, такі погляди Ж. Клемансо стали відображенням домінантних у тогочасній дипломатії ідей, які ігнорували прагнення до української незалежності, віддаючи перевагу геополітичним інтересам великих держав.

25 червня 1919 р. Польща здобула право на окупацію Галичини та призначення на цій території цивільної адміністрації. Президент Чехословаччини Т. Масарик і міністр закордонних справ Е. Бенеш проводили гнучку політику для встановлення контролю над Закарпаттям, погоджуючи її із західними державами Антанти. У січні 1919 р. чеські війська зайняли Ужгород. 8 травня того ж року в Парижі було вирішено передати Закарпатську Україну Чехословаччині. У Парижі також обговорювались питання Північної Буковини та Бессарабії, переданих Румунії. Однак Україна та Росія не визнали легітимність цих рішень. Визнання незалежності УНР країнами Антанти та отримання від них допомоги стало неможливим після того, як у 1919 р. Директорія УНР втратила контроль над більшістю українських земель. Спроби української делегації здобути міжнародне визнання УНР та забезпечити підтримку держав Антанти не були успішними. Під час Паризької мирної конференції Україна не мала статусу самостійного політичного гравця, а радше виступала об'єктом міжнародних впливів і суперечностей між провідними державами. Ключові творці повоєнного устрою Європи не врахували законного намагання українського народу створити незалежну державу [25].

Відповідно до рішень Міжнародної конференції послів від 5 та 9 серпня 1920 р., а також від 3 серпня 1922 р. та 22 травня 1924 р., остаточно визначено польсько-чехословацький кордон. З огляду на це, президент Другої Речі Посполитої та Чехословацької Республіки врегулювали питання, що виникли внаслідок делімітації кордону і домовилися укласти відповідну угоду [26, арк. 50]. Основні суперечності Версальсько-Вашингтонської системи: конфлікти між переможцями та переможеними; розбіжності між самими переможцями, гострі суперечності між малими державами, поява держави, яка проголосила курс на світову революцію,

напруженість між Росією та рештою світу [27, с. 86]. Загалом Версальсько-Вашингтонська система завершила процес повоєнного мирного врегулювання, забезпечивши перехід від війни до миру, і створила умови для певної тимчасової стабілізації капіталізму, а також стабільності в галузі міжнародних відносин.

Формування кордонів Другої Речі Посполитої було фактично завершено в 1921 р. Два роки по тому Ліга Націй остаточно визнала східні кордони Польщі. Найдовший кордон вона мала з Німеччиною, який становив 34,5% загальної довжини, або 1 912 км. На другому місці перебував кордон з радянською Україною – 25,5%, або 1 412 км, на третьому та четвертому – із Чехословаччиною – 17,8%, або 984 км і Румунією – 6,2%, або 347 км. Морський кордон становив близько 2,5% – 140 км, причому, окрім Гданська, на цій ділянці були лише рибальські пристані. Згідно з установленими кордонами в 1921 р. площа Другої Речі Посполитої сягала 389 тис. км². Процес формування кордонів характеризувався жорсткою позицією як самих поляків, так і їхніх сусідів, що негативно вплинуло на відносини Польщі із суміжними державами. Силове визначення більшості кордонів спричинило напругу, підозри та конфлікти із сусідами, за винятком хіба що Румунії та Латвії [28, с. 116]. Доречно зауважити, що 26 червня 1922 р. станіславівський воєвода в розпорядженні «Про перетин польсько-гданського кордону громадянами Другої Речі Посполитої» повідомляв, що на підставі виконання угоди від 24 жовтня 1921 р., затвердженої Сеймом, господарський кордон скасовано, але залишено митні служби, що частково зберігало органи прикордонного та фіскального контролю для перевірки іноземців і посвідок особи з метою його вільного перетину, без додаткових формальностей [29, с. 3–4].

Підписання Версальського договору та заснування Ліги Націй дало змогу поміркувати про закономірності змін і наступності в міжнародному порядку. Зокрема, було зазначено дві основні слабкості, які її розробники не змогли усунути. По-перше, це глибокі внутрішні суперечності, які підривали ефективність тогочасного міжнародного порядку [30, с. 115–125]. По-друге, недостатня рішучість захищати та реформувати рішення, які мали стати дієвою еманацією «прогресивного інтернаціоналізму». Основний представник цієї ідеологічної течії, президент США В. Вільсон, висунув аргумент, заснований на критиці європейського імперіалізму, мілітаризму та політики балансу сил, які вважалися сукупністю причин, що призводили до воєн. Натомість він запропонував створити «спільноту націй» – новий світовий порядок, заснований на процедурах вирішення суперечок між націями, скорочення озброєнь, принципах самовизначення та колективної безпеки. Ліга Націй мала стати центральним елементом нової архітектури міжнародної безпеки та соціально-економічної співпраці [31, с. 7].

Версальський договір та його інституційна структура – Ліга Націй – не витримали критики. Особливо болісною була негативна оцінка положень договору, яку представив економіст Д. Мейнард Кейнс, член британської делегації на мирних переговорах у Версалі. Він критикував договір за те, що він був занадто суворим і не враховував реальних можливостей Німеччини відновити свою економіку після війни. Він стверджував, що така політика підживлювала реваншизм і створювала ґрунт для майбутніх конфліктів. Відсутність єдності серед членів і неспроможність адекватно реагувати на агресію Італії в Ефіопії, японську окупацію Маньчжурії та інші кризи показали слабкість організації [31, с. 7].

Висновки. Повоєнна система безпеки, сформована після Першої світової війни, значною мірою базувалася на нових принципах міжнародних відносин, які були покликані забезпечити стабільність у Європі. Однак проблема кордонів, зокрема визначення державних меж у 1918 р., залишила багато невирішених питань і конфліктів. Нові кордони, встановлені за рішеннями Версальської та інших мирних конференцій, часто не враховували етнічний, культурний та історичний контексти, що стало причиною напруженості між державами та сприяло

появі нових суперечностей у міжвоєнний період. Відсутність чітких механізмів розв'язання конфліктів та нерівномірний вплив великих держав лише посилювали напругу. Окрім того, створення Ліги Націй, яка мала слугувати гарантом миру та стабільності, не змогло запобігти відновленню агресивних політик з боку деяких держав, оскільки її рішення часто ігнорувалися. Загалом повоєнна система безпеки виявилася вразливою до змін, що сприяло виникненню нових міжнародних криз, які призвели до Другої світової війни.

Література

1. War memoirs of Devid Lloyd George. Boston: Little, Brown, and company, 1937. 448 s.
2. Оксана Парнета. Польща: міжнародні відносини у добу відродження (1918–1923). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 329–334.
3. Цветков Т. Міжнародні відносини і зовнішня політика (1917–1945 pp.). Київ : Либідь, 1997. 232 с.
4. Коппель О. А. Міжнародні системи як об'єкт наукового дослідження в контексті парадигмальної еволюції науки. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал* / редкол.: Д. Маршалек-Кава (голов. ред.), Д. В. Яковлев (відп. ред.); НУ «ОЮА». Одеса, 2017. Вип. 7. С. 18–22.
5. Теміров Ю. Версальський порядок: столітня тінь гетерогенності. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1. С. 17–22.
6. Прихненко М. І., Парчевська В. В. Ідеологічний чинник і Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Випуск 1. С. 121–125.
7. Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/traktat-pokoju-miedzy-mocarstwami-sprzymierzonymi-i-skojarzonymi-i-16877123> (дата звернення: 10.10.2023).
8. Липовецький С. Велика шахівниця: українсько-польське протистояння. URL: <https://tyzhden.ua/velyka-shakhivnytsia-ukrainsko-polske-protystoiannia/> (дата звернення: 12.10.2023).
9. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
10. Алексієвець Л. Основні етапи формування кордонів Польщі та захист польської національної державності в 1918–1926 pp. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. Вип. 1. 2005. С. 145–161.
11. Kissinger H. Obama is like chess player. *Der Spiegel*. 07 Jun. 2009. P. 1–2.
12. Бурунов О. О. Прорахунки версальсько-вашингтонської системи міжнародних відносин в оцінках Г. А. Кіссінджера. *Записки історичного факультету*. 2015. Вип. 2. С. 155–163.
13. Ян Яцек Бруський, Любіца Гарбульова, Роман Сирота. Центральна Європа в міжнародних відносинах європейських держав від 1918 року до сучасності. Проспект навчального курсу. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 75 с.
14. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжолі. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 863 с.
15. Krasuski J. Tragiczna me podległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945. Poznan: Wydawnictwo Poznariskie, 2000. 347 s.
16. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Київ : Основи, 1999. 903 с.
17. Isaacson W. Kissinger: A Biography. N.Y.: Simon Schuster, 1992. 893 p.
18. Литвин М. М. Історія ЗУНР. Львів : Олір, 1995. 368 с.
19. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Книжка V. Літери К-Ком. Буенос-Айрес : Накладом адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1959. С. 567–692.
20. Критика влади в умовах війни – необхідна умова демократії. URL: https://bastion.tv/kritika-vladi-v-umovah-vijni-neobhidna-umova-demokratiyi_n53229 (дата звернення: 22.10.2022).

21. Жорж Клемансо. URL: <https://timenote.info/ua/Zhorzh-Klemanso>.
22. Футала В. Питання української державності на міжнародній арені (1919–1923): дослідження та інтерпретації польських істориків. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2020. Випуск 5/47. С. 250–270.
23. Чедолума І. Один епізод з життя Жоржа Клемансо, або Як французький прогресивний орієнталізм зустрівся з Галичиною. URL: <https://uamoderna.com/notes/odyn-epizod-z-zhyttya-zhorzha-klemanso-abo-yak-francuzkyj-progresyvnyj-oriyentalizm-zustrivsyia-z-galychyynoyu/> (дата звернення: 20.10.2022).
24. Павлишин О. «Тигр у підніжжя галицького Сіону: Буськ очима Клемансо». *Україна модерна*. 2023. Число 24. Тематичний випуск. С. 259–266.
25. Гушуляк І. Л. Українське питання» на Паризькій мирній конференції 1919 р. URL: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/207> (дата звернення: 20.10.2022).
26. Міжурядова угода між Польщею і Чехословаччиною про врегулювання митно-прикордонних відносин. Копія. *ЦДІАЛ України*. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 297. 98 арк.
27. Карпенко Т. Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»*: матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. 2019. С. 85–87.
28. Zieliński H. Historia Polski 1914–1939. Wrocław: Ossolinemn, 1985. 317 s.
29. W sprawie przekraczania granicy polsko-gdańskiej przez obywateli polskich. *Dziennik Urzędowy Województwa Stanisławowskiego*. Stanisławow, 15 lipca 1922. S. 3–4.
30. Schramm T. System wersalski i jego rozkład. *Studia Maritima*. 2016. Nr. 29. S. 115–125.
31. Rewizorski M. Zapomniane dziedzictwo Liga Narodów i historyczne ścieżki wyłaniania się międzynarodowego porządku handlowego. *Przegląd zachodni*. 2020. Nr. 3. S. 7–26.

References

1. War memoirs of Devid Lloyd George. (1937). Boston: Little, Brown, and company. [in English].
2. Parneta, O. (2013). Polshcha: mizhnarodni vidnosyny u dobu vidrozhennia (1918–1923) [Poland: International Relations during the Renaissance (1918–1923)]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny*. Vyp. 11, S. 329–334. [in Ukrainian].
3. Tsvietkov, T. (1997). Mizhnarodni vidnosyny i zovnishnia polityka (1917–1945 rr.) [International relations and foreign policy (1917–1945)]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
4. Koppel, O. A. (2017). Mizhnarodni systemy yak ob'ekt naukovoho doslidzhennia v konteksti paradyhmalnoi evoliutsii nauky [International systems as an object of scientific research in the context of the paradigmatic evolution of science]. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal* / redkol.: D. Marshalek-Kava (holov. red.), D. V. Yakovlev (vidp. red.); NU «OIuA». Odesa. Vyp. 7, S. 18–22. [in Ukrainian].
5. Temirov, Yu. (2019). Versalskyi poriadok: stolitnia tin heterohennosti [Treaty of Versailles: a century of heterogeneity]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. № 1, S. 17–22. [in Ukrainian].
6. Prykhnenko, M. I., Parchevska, V. V. (2021). Ideolohichni chynnyk i Versalsko-Vashynhtonska systema mizhnarodnykh vidnosyn [Ideological background and the Versailles-Washington system of international relations]. *Naukovyi zhurnal «Politykus»*. Vypusk 1, S. 121–125. [in Ukrainian].
7. Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku. (1919). [Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany, signed at Versailles on 28 June 1919.]. Retrieved from: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dzien-nik-ustaw/traktat-pokoju-miedzy-mocarstwami-sprzymierzonymi-i-skojarzonymi-i-16877123>. [in Polish].
8. Lypovetskyi, S. Velyka shakhivnytsia: ukrainsko-polske protystoiannia. [Velyka shakhivnytsia: Ukrainian-Polish anti-Stoyannia.]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/velyka-shakhivnytsia-ukrainsko-polske-protystoiannia/>. [in Ukrainian].
9. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. (2004). [Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: In 2 volumes.]. / Redkol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. K.: Znannia Ukrainy, T. 1. [in Ukrainian].
10. Aleksiievets, L. (2005). Osnovni etapy formuvannia kordoniv Polshchi ta zakhyst polskoi natsionalnoi derzhavnosti v 1918–1926 rr. [The main stages of the formation of the Polish cordons and the defense of

Polish national statehood in 1918–1926.]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / Za zah. red. prof. M. M. Aleksievtsia*. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. Vyp. 1, S. 145–161. [in Ukrainian].

11. Kissinger, H. Obama is like chess player. (07 Jun. 2009). *Der Spiegel*. P. 1–2. [in English].

12. Burunov, O. O. (2015). Prorakhunky versalsko-vashynhtonskoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn v otsinkakh H. A. Kissindzhera [Calculations of the Versailles-Washington system of international relations in the opinion of H. A. Kissinger]. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. Vyp. 2, S. 155–163. [in Ukrainian].

13. Yan Yatssek Bruskyi, Liubitsa Harbulova, Roman Syrota. (2017). Tsentralna Yevropa v mizhnarodnykh vidnosynakh yevropeiskykh derzhav vid 1918 roku do suchasnosti. Prospekt navchalnoho kursu [Central Europe in the international relations of European states from 1918 to the present. Prospectus of the initial course]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

14. Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: pidruchnyk (2010). [International perspectives on world politics: a guide]. / ker. avt. kol. V. Yu. Krushynskyi; za red. V. A. Manzholy. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet». [in Ukrainian].

15. Krasuski, J. (2000). Tragiczna me podległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945 [My Tragic Subordination: Poland's Foreign Policy in 1919–1945]. Poznan: Wydawnictwo Poznariskie. [in Polish].

16. Diurozel, Zh. B. (1999). Istoriiia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dnev [History of diplomacy from 1919 to our days] / Per. z fr. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

17. Isaacson, W. (1992). Kissinger: A Biography. N.Y.: Simon Schuster. [in English].

18. Lytvyn, M. M. (1995). Istoriiia ZUNR [History of ZUNR]. Lviv: Olir. [in Ukrainian].

19. Onatskyi, Ye. (1959). Ukrainska mala entsyklopediia. Knyzhka V. Litery K-Kom. [Ukrainian Small Encyclopedia. Book V. Letters K-Kom]. Buenos-Aires: Nakladom administratury UAPT's v Argentyni. S. 567–692. [in Ukrainian].

20. Krytyka vlady v umovakh viiny – neobkhidna umova demokratii [Criticism of the government in terms of guilt – an indispensable condition of democracy]. Retrieved from: https://bastion.tv/kritika-vladi-v-umovah-vijni-neobkhidna-umova-demokratiyi_n53229. [in Ukrainian].

21. Zhorzh Klemanso [Georges Clemenceau]. Retrieved from: <https://timenote.info/ua/Zhorzh-Klemanso>. [in Ukrainian].

22. Futala, V. (2020). Pytannia ukrainskoi derzhavnosti na mizhnarodnii areni (1919–1923): doslidzhennia ta interpretatsii polskykh istorykiv [Issues of Ukrainian Statehood in the International Arena (1919–1923): Research and Interpretation of Polish Histories]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istoriiia*. Vypusk 5/47, S. 250–270. [in Ukrainian].

23. Chedoluma, I. Odyn epizod z zhyttia Zhorzha Kliemanso, abo Yak frantsuzkyi prohresyvnyi oriientalizm zustrivsia z Halychynoiu [One episode from the death of Georges Clemenceau, or how French progressive orientalism clashed with Halychyna]. Retrieved from: <https://uamoderna.com/notes/odyn-epizod-z-zhyttya-zhorzha-klemanso-abo-yak-francuzkyj-progresyvnyj-oriientalizm-zustrivsya-z-galychynoyu/>. [in Ukrainian].

24. Pavlyshyn, O. (2023). «Tyhr u pidnizhzhia halytskoho Sionu: Busk ochyma Kliemanso» [«The Tyhr at the Foot of the Galician Zion: Busk through Kliemanso's Eyes»]. *Ukraina moderna. Tematychnyi vypusk*. Chyslo 24, S. 259–266. [in Ukrainian].

25. Hushuliak, I. L. (1919). «Ukrainske pytannia» na Paryzkii myrnii konferentsii 1919 r. [«The Ukrainian Question» at the Paris Peace Conference of 1919]. URL: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/207>. [in Ukrainian].

26. Mizhuriadova uhoda mizh Polshcheiu i Chekhoslovachchynoiu pro vrehuliuvannia mytno-prykordonnykh vidnosyn. Kopiiia [Intergovernmental Agreement between Poland and Czechoslovakia on the Regulation of Customs and Border Relations. Copy]. *TsDIAL Ukrainy*. F.162. Op. 1. Spr. 297. 98 ark.

27. Karpenko, T. (2019). Sutnist i protyrichchia Versalsko-Vashynhtonskoi systemy [The Essence and Contradictions of the Versailles–Washington System]. *Aktualni problemy pryrodnychkykh i humanitarnykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh «Rodzynka-2019»: materialy XXI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh uchenykh*. S. 85–87. [in Ukrainian].

28. Zieliński, N. (1985). Historia Polski 1914–1939 [History of Poland, 1914–1939]. Wrocław: Ossolineshn. [in Polish].

29. W sprawie przekraczania granicy polsko-gdańskiej przez obywateli polskich (15 lipca 1922). [On the Crossing of the Polish–Gdańsk Border by Polish Citizen]. *Dziennik Urzędowy Województwa Stanisławowskiego*. Stanisławow, S. 3–4. [in Polish].

30. Schramm, T. (2016). System wersalski i jego rozkład [The Versailles System and Its Collapse]. *Studia Maritima*. Nr. 29, S. 115–125. [in Polish].

31. Rewizorski, M. (2020). Zapomniane dziedzictwo Liga Narodów i historyczne ścieżki wyłaniania się międzynarodowego porządku handlowego [The Forgotten Legacy: The League of Nations and the Historical Paths of the Emergence of the International Trade Order]. *Przegląd zachodni*. Nr. 3. S. 7–26. [in Polish].

Стаття надійшла 02.10.2025

Стаття прийнято 18.10.2025

Стаття опублікована 22.12.2025